

A magyar film a rendszerváltás után

A rendszerváltás politikai és gazdasági fordulataival a magyar filmszakma is teljesen új helyzetbe került. A filmgyártás intézményei már nem álltak állami tulajdonban, és az ideológiai cenzúra megszűnt. A szabadság új kihívásokat jelentett. A régi filmstúdiók magánvállalkozásokká alakultak, mégis fokozatosan jelentőségüket veszítették. Új gyártócégek, műhelyek jöttek létre, a filmfinanszírozásban egyre nagyobb szerepet kapott a magántőke.

A magyar filmeket ugyanakkor Európa más országaihoz hasonlóan elsődlegesen állami támogatással forgatták. A gyártási összegek elosztásáról és a filmkultúra egyéb területeinek finanszírozásáról 1991 és 2012 között a Magyar Mozgókép Közalapítvány döntött. Az átalakuló gazdasági feltételekhez a közönségbarát, szórakoztató filmek alkalmazkodtak a legjobban. Népszerű színészek ültek át a rendezői székbe: Garas Dezső a népszínművek hagyományait idézte meg *A legényanyában*, Koltai Róbert pedig az előző rendszer iránt felébredő nosztalgiaira épített a *Sose halunk meg* című filmben. Kern és Koltai együtt rendezték a rendszerváltás óta eltelt három évtized legnézettebb magyar filmjét, *A miniszter félrelépet*. A nosztalgia és a parodisztikus hangnem jellemezte Tímár Péter sikerfilmjét, a *Csinibabát* is. Különböző hangú rendezők szólították meg a magyar film új közönségét: Gárdos Péter, Sas Tamás vagy Rudolf Péter egyaránt a szórakoztató zsánerfilmezés új nemzedékét képviselték. Az új világban a múlt és a jelen elemzése is fontossá vált. Szabó István a rendszerváltás veszteseiről forgatott az *Édes Emma*, drága Bőbében, de folytatta a nyolcvanas években kezdett, nagyszabású, történelmi filmjeinek sorát is. A napfény ízében egy magyar család három generációjának epikus történetét mesélte el, nemzetközi sztárokkal a főszerepben.

A múlt helyett a jelenről beszélt a maga szatirikus, ironikus nyelvén Gothár Péter, Szomjas György vagy a rendszerváltás utáni Budapestet Európa olvasztótégelyeként ábrázoló Fekete Ibolya is. A könnyed játékosság és a bizonytalan jelen tapasztalata érhető tetten Enyedi Ildikó ekkoriban készült filmjein, amelyek közül a *Simon mágus* aratott komoly fesztiválsikereket. Jancsó Miklós a formabontó, kritikus és önironikus *Kapa-Pepe* sorozattal új fejezetet nyitott az életművében, Tarr Béla pedig a filmes modernizmus hagyományát folytatta, és zárta le a maga módján. *Kárhózat* című filmjétől kezdve Krasznahorkai László író műveiből, vele szoros együttműködésben forgatott, együtt készítették a *Werckmeister harmóniákat* és *A londoni férfit*, valamint fő művüket, a komoly nemzetközi rajongótáborral rendelkező, több mint hétórás *Sátántangót*. Utolsó filmjük, *A torinói ló* a világvége története.

A magyar dokumentumfilm rendszerváltása – út a közönséghez

A kilencvenes években alapjaiban változott meg a dokumentumfilm pozíciója a kultúrában és a társadalomban. A nyolcvanas évek aranykora után a műfaj elvesztette finanszírozási háttérét és fórumait, de a rendszerváltás megörökítésében nagy szerepe volt. A video megjelenésével a filmkészítés olcsóbbá, demokratikusabbá vált. Megalakult az alternatív nyilvánosság fóruma, a *Fekete Doboz*, és a videokazettákon cenzúramentesen terjesztett kordokumentumok az audiovizuális környezet átalakulását is jelezték. A legfontosabb politikai-társadalmi eseményekről kisebb alkotóközösségek a hivatalos médiával párhuzamos dokumentációt készítettek. A korszak nagy nemzetközi sikerrel indult: Böszörményi Zsuzsa diák Oscar-díjat kapott az *Egyszer volt, hol nem volt* című rövid dokumentumfilmért 1991-ben.

Az évtizedben számos kisebb műhely alakult, ilyen volt például a Fórum Film. A Duna Televízió 1992-ben történt elindulását követően az MTV mellett az egyik legjelentősebb gyártó is lett. A BBS korszak lezárulta után a Duna Műhely és az Inforg különösen nagy szerepet játszott a fiatal filmes és dokumentumfilmes nemzedék kinevelésében. A Spektrum, amely nemzetközi kitekintést nyújtott az ismeretterjesztő trendekre, magyar alkotásokat is vetített és finanszírozott. 2011-ig egyre több,

évente 80-280 dokumentumfilm készült. 1995-ben az SZFE-n Sára Sándor és Rajk László kezdeményezésére elindult a Bolyai-osztály, amely határon túli erdélyi dokumentumfilm és televíziós hallgatók számára biztosított ösztöndíjas képzést. A médiatörvény (1996), majd az országos kereskedelmi csatornák elindulása (1997) átrendezte a hazai audiovizuális kultúra szerkezetét. Ebben az évtizedben aratta emlékezetes sikereit Forgács Péter, aki világhírűvé vált archív anyagokból összeállított dokumentumfilmjeivel.

2006 körül formai-tematikai változás jelei mutatkoztak, amikor saját történetet szubjektíven bemutató alkotások (*Hazatérés*, r.: Pigniczky Réka, 2006, *Balkán bajnok*, r.: Kincses Réka, 2006) értek el sikereket. Az 1956-os forradalom 50. évfordulója alkalmából csaknem 300 alkotás született. 2009-ben Almási Tamás *Puskás Hungary* című filmje a mozikban is óriási sikerrel szerepelt. 2010-ben együttműködés kezdődött a világszerte megjelenést biztosító HBO-val, amely több sikeres alkotást is támogatott (*Láthatatlan húrok, Szerelempatak*, r: Sós Ágnes, 2010, 2013; *Két világ közt*, r.: Nagy Viktor Oszkár, 2013, *Overdose*, r.: Ferenczi Gábor, 2013; *Anyám története*, 2020, r.: Dér Asia–Haragonics Sári). A 2011-es filmszakmai átalakulás új támogatási rendszert hozott az NMHH égisze alatt. A Magyar Média Mecenatúra program 2011-2019 között működött, és – az egyéb műfajok mellett – 343 dokumentumfilm, 25 történelmi dokumentumfilm, 232 ismeretterjesztő film elkészítéséhez és megjelenéséhez járult hozzá. A fiatal dokumentumfilm nemzedék tehetséges tagjai a koprodukciók és a hatékony fesztiváloztatás segítségével komoly sikereket aratnak. Magyarország két jelentős nemzetközi dokumentumfilm fesztiválja a VERZIÓ Nemzetközi Emberi Jogi Dokumentumfilmfesztivál (2004) és a Budapesti Nemzetközi Dokumentumfilm Fesztivál (BIDF, 2014).

Az ezredforduló után

Az ezredforduló körül új alkotói nemzedék kért szót a magyar filmben. A fiatal rendezők kamaszként élték meg a rendszerváltást, már a demokratikus Magyarországon nőttek fel, és egyéni hangú nagyjátékfilmekkel léptek színre, melyekkel egyszerre fogalmaztak meg egyéni és egyetemes kérdéseket. Mundruczó Kornél pályája indulásakor a kiszolgáltatott, nehéz sorsú emberek lelkivilágát kutatta, később pedig a nagyszabású, allegorikus társadalmi víziók felé fordult. Nemzedéktársai közül Hajdu Szabolcs épített legerősebben az európai új hullám romantikus, ironikus hagyományára. Hozzá hasonlóan több fiatal rendező, így Kocsis Ágnes, Fliegauf Bence és Török Ferenc is személyes élményekből táplálkozó történetekben dolgozták fel a közelmúlt társadalmi folyamatait. A kísérleti film eszköztárából is merítő Pálfi György szürreális családtörténettel kalauzolt végig Magyarország 20. századi történelmében.

A szerzői filmek mellett nézői és alkotói oldalról is újra erősödött a szórakoztató műfaji filmek iránti igény, amelyek sorát 2001-ben az *Úvegtigris* (r.: Kapitány Iván, Rudolf Péter) nyitotta meg. A rendszerváltás után egyértelművé vált, hogy a magyar film nem tudja felvenni a versenyt a nyugati, elsősorban hollywoodi produkciókkal, ezzel pedig folyamatosan nézőket veszít. Részben erről a dilemmáról, a hazai pálya és az amerikai álmok közötti konfliktusról szólt az ezredforduló sikerfilmje, a *Valami Amerika* (r.: Herendi Gábor, 2002). Goda Krisztina első rendezése, a *Csak szex és más semmi* (2005), az amerikai romantikus komédia műfaji mintáit használta fel. A *martfűi rém* (r.: Sopsits Árpád, 2016) a thriller, a *Hídember* (r.: Bereményi Géza, 2002), a *Szabadság, szerelem* (r.: Goda Krisztina, Vic Armstrong, 2006) vagy a *vizsga* (r.: Bergendy Péter, 2011) a történelmi témákat feldolgozó közönségfilm műfajában arattak sikert. Az Oscar-díjas Zsigmond Vilmos hazatért Amerikából, hogy részt vegyen a *Bánk bán* (r.: Káel Csaba, 2002) elkészítésében, a *Kincsem* (r.: Herendi Gábor, 2017) pedig a 2010-es évek legnézettebb magyar produkciója lett. A személyes és a történelmi emlékezet, az európai szerzői és az amerikai műfaji hagyományok találkozása hozzájárult a gazdag és sokszínű hazai filmterméshez. Ezeket olyan rendezők kapcsolták össze sikeresen, mint Antal Nimród és Gigor Attila, akik az utóbbi húsz év kultfilmjeit hozták létre. A fiatal animációs rendezők nemcsak a szakmai fórumoknak, hanem a legnagyobb filmfesztiváloknak is visszatérő vendégei voltak, és új lendületet vett a dokumentumfilm is. A hazai televíziós gyártás az elmúlt évtizedben régóta nem látott növekedésnek indult, amelynek eredményeképpen nagy sikereket

érnek el a televíziós alkotások. Ennek csúcspontjaként Emmy-díjra jelölték Bergendy Péter *Trezor* (2018) című filmjét és az *Örök télben* (2018) nyújtott alakításáért Gera Marina elnyerte a legjobb színésznőnek járó Emmy-díjat. Ahogy a magyar film látképe fokozatosan megváltozott, úgy alakult át a körülötte kiépült intézményrendszer is. A filmek továbbra is elsősorban állami támogatással készülnek, a Magyar Mozgókép Közalapítvány helyét azonban 2011-ben átvette a Magyar Nemzeti Filmalap, a Nemzeti Filmintézet jogelődje, amely nagyobb hangsúlyt fektetett a forgatókönyvek fejlesztésére. 2020 óta a Nemzeti Filmintézet a teljes magyar mozgóképes szakma támogatási és koordinációs feladatait látja el. Az ezredforduló óta egyre több külföldi produkció forog Magyarországon, a nemzetközi stábok már nagy költségvetésű, hollywoodi szuperprodukciókat és világszerte népszerű tévésorozatokot is készítenek itt. Magyarország a kontinentális Európa legnépszerűbb forgatási helyszínévé vált. Ennek kiszolgálásához 2021-ben a Nemzeti Filmintézet elindította a MAFILM stúdióinak modernizációját és bővítését. Eközben számos magyar film arat szép sikereket külföldön.